

MIGRANTS, DESPLAÇATS, REFUGIATS I CONFLICTE A LA MEDITERRÀNIA

ANTONI SEGURA I MAS

Universitat de Barcelona i CIDOB-Barcelona Centre for International Affairs

Al llarg de la història, la Mediterrània i les ciutats, els ports i els mercats que l'envolten sempre han estat una xarxa de connexió de pobles i civilitzacions caracteritzada per la mobilitat i el mestissatge de gents, parles i cultures. Al mateix temps, però, han estat també un espai de conflicte i enfrontaments des dels inicis dels temps històrics, si no abans.¹ I així ho reflecteixen les obres primigènies transcrites de la literatura europea, la *Iliada* i l'*Odissea* d'Homer.²

En l'època contemporània, aquesta funció de les ciutats riberenques de la Mediterrània com a gresol on es fusionen gents i cultures de procedències i arrels diferents persisteix; amb tot, a partir del segle XIX, la industrialització del nord i el colonialisme introdueixen un element de ruptura abans inexistent: la desigualtat en els nivells de desenvolupament de les dues ribes de la Mediterrània es fa progressivament cada cop més acusada, fins a l'extrem que, actualment, els catorze quilòmetres de mar que a l'estret de Gibraltar separen Europa d'Àfrica s'han convertit en la frontera amb més diferència en desenvolupament del món.

De fet, des de les darreries del segle passat, el nivell de desigualtat entre els països del nord i del sud de la Mediterrània no ha fet més que accentuar-se, sobretot arran de la crisi sistèmica de 2008-2014 que, de la mateixa manera que a la majoria de països europeus, va alentir el creixement econòmic. L'índex de desenvolupament humà que elabora anualment el Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament Humà (PNUD) així ho posa de manifest, especialment en el cas de països com Síria i Líbia, on la guerra ha causat estralls, i, de manera persistent i en ordre descendent, es manté en nivells baixos —o àdhuc en retrocés, cosa que també passa a Europa, on, això no obstant, els nivells són molt més alts— a Algèria, Líbia, Tunísia,

Jordània, els territoris palestins ocupats, Egipte i Marroc. Molt més dramàtiques són les diferències que s'observen en el producte interior brut —o l'ingrés nacional— per capita, on els màxims europeus superen en sis, set o àdhuc tretze vegades els mínims dels països del sud. I encara més acusades són les diferències amb el conjunt dels països del sud del Sàhara.

Les desigualtats econòmiques i en els nivells de desenvolupament són, sens dubte, un factor d'expulsió que explica els creixents fluxos d'emigració des dels països del sud i de l'est de la Mediterrània —i més enllà, des dels països del sud del Sàhara— cap als països de la riba nord, sovint com a pas previ per arribar més enllà a Alemanya, Bèlgica, Regne Unit, Suècia, etc. En el quadre següent, que recull el balanç migratori net per als països mediterranis, es pot comprovar com aquest balanç no només ha estat sempre positiu en els països del nord de la Mediterrània, sinó que, a més, aquest balanç positiu s'ha incrementat al llarg de les dues darreres dècades. L'altra cara de la moneda són els països del sud de la Mediterrània que presenten un saldo net negatiu creixent des de finals del segle passat. Les excepcions del nord són Portugal, Grècia i Croàcia, on la crisi sistèmica de 2008-2014 s'ha traduït en un increment de l'emigració, i les del sud Turquia, Líbia i Jordània, que des de 2011 acullen els refugiats expulsats per la guerra de Síria.

Més enllà dels nivells de desigualtat o de desenvolupament econòmic —mesurats per l'índex de desenvolupament humà i el producte interior brut recollits en la taula 1—, entre els factors d'expulsió que porten a jugar-se la vida travessant regions insegures, països amb conflictes i el mar en una pastera, cal afegir-hi també la guerra o la violència endèmica, la manca de recursos, de mitjans de vida i de serveis bàsics —sanitat, habitatge, aigua corrent, electricitat, educació, etc.—, la pervivència de malalties que fa temps que han desaparegut en els països més desenvolupats, l'absència de futur, etc. I, progressivament, l'enduriment de les condicions climàtiques —sequeres, inundacions, huracans i gotes fredes, etc.— per la concentració a l'atmosfera de partícules de gasos d'efecte hivernacle —CO₂, CH₄, N₂O— a conseqüència de l'activitat humana i de la combustió de carburants fòssils, de tal manera que podem parlar ja de migracions climàtiques. Així, el 2019, al voltant de mil nou-cents desastres naturals van provocar en cent quaranta països i territoris el desplaçament de 24,9 mi-

1. Jean CARPENTIER i François LEBRUN (dirs.), *Historia del Mediterráneo*, Barcelona, Editorial Base i Institut Europeu de la Mediterrània, 2008.

2. HOMER, *Homeri Opera*, vol. 1: *Iliadis Libros I-XII*, ed. David B. MUNRO i Thomas W. ALLEN, Oxford, Oxford University Press, 1978; HOMER, *Homeri Opera*, vol. 2: *Iliadis Libros XII-I-XXIV*, ed. David B. MUNRO i Thomas W. ALLEN, Oxford, Oxford University Press, 1978; HOMER, *Homeri Opera*, vol. 3: *Odysseae Libros I-XII*, ed. David B. MUNRO i Thomas W. ALLEN, Oxford, Oxford University Press, 1987; HOMER, *Homeri Opera*, vol. 4: *Odysseae Libros XIII-XXIV*, ed. David B. MUNRO i Thomas W. ALLEN, Oxford, Oxford University Press, 1987. Vegeu, en català, l'extraordinària traducció de Carles Riba a HOMER, *L'Odissea*, trad. Carles RIBA i BRACONS, Barcelona, Editorial Alpha, 1953.

TAULA 1. Índex de desenvolupament humà (IDH) i producte interior brut (PIB) o ingrés nacional brut (INB) per capita en els països mediterranis de la Unió Europea, de l'Orient Mitjà i de l'Àfrica del nord (1992, 2005 i 2019) [Fonts: Mahbub UL HAQ (dir.), Informe sobre desenvolupament humà 1995, Nova York, Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo Humano, 1995; Kevin WATKINS (dir.), Informe sobre desenvolupament humà 2007-2008, Nova York, Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo Humano, 2007; Pedro CONCEIÇÃO (dir.), Informe sobre desarrollo humano 2020, Nova York, Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo Humano, 2020]

País	PIB per capita		PIB per capita		PIB per capita	
	IDH 1992	1992 (PPA \$)	IDH 2005	2005 (PPA \$)	IDH 2019	2019 (PPA \$)
Portugal	0,874	9.850	0,897	20.410	0,864	33.967
Espanya	0,930	13.400	0,949	27.169	0,904	40.975
França	0,930	19.510	0,952	30.386	0,901	47.173
Itàlia	0,912	18.090	0,941	28.529	0,892	42.776
Grècia	0,907	8.310	0,926	23.381	0,888	30.155
Malta	0,880	8.281	0,878	19.189	0,895	39.555
Xipre	0,906	5.314	0,903	22.699	0,887	38.207
Croàcia	0,760	3.960	0,850	13.042	0,851	28.070
Romania	0,748	4.037	0,813	9.060	0,828	29.497
Bulgària	0,780	4.533	0,824	9.032	0,816	23.325
Turquia	0,792	5.230	0,775	8.407	0,820	27.701
Síria	0,761	4.960	0,724	3.808	0,567	3.631
Líban	0,675	2.500	0,772	5.584	0,744	14.655
Jordània	0,758	4.270	0,773	5.530	0,729	9.858
Israel	0,907	14.700	0,932	25.864	0,919	40.187
Egipte	0,613	3.540	0,708	4.337	0,707	11.466
Líbia	0,768	9.782	0,646	4.555	0,724	15.688
Tunísia	0,763	5.160	0,766	8.371	0,740	10.414
Algèria	0,732	4.870	0,733	7.062	0,748	11.174
Marroc	0,554	3.370	0,646	4.555	0,686	7.368
Palestina ^a	—	—	0,731	—	0,708	6.417
Àfrica subsahariana	0,389	1.346	0,493	1.998	0,547	3.686

^aTerritoris ocupats de Gaza (desconnectada unilateralment per Israel el 2005) i Cisjordània.

lions de persones, de les quals 4,1 milions corresponien a l'Àfrica subsahariana, l'Àfrica del nord i l'Orient Mitjà.³ Paral·lelament, l'extraordinària connectivitat

3. Alexandra BILAK i Bina DESAI (dirs.), *Global Report on Internal Displacement 2020* (en línia), Ginebra, The International Displacement Monitoring Centre i Norwegian Refugee Council, 2020, <<https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2020/>> (consulta: 21 de maig de 2021); Cristina LÓPEZ VILLANUEVA i Marc PRADEL MIQUEL, «Las migraciones climáticas, otro efecto del calentamiento global», *RETEMA* (en línia): *Revista*

—plataformes televisives, xarxes de comunicacions (Internet), telefonia mòbil, etc.— que caracteritza el món actual⁴ actua com un mecanisme d'atracció per a

técnica de medio ambiente (Madrid), sense número (1 de març de 2021), <<https://www.retema.es/noticia/las-migraciones-climaticas-otro-efecto-del-calentamiento-global-t4Zci>> (consulta: 21 de maig de 2021).

4. Parag KHANNA, *Conectografía. Mapear el futuro de la civilización mundial*, Barcelona, Paidós, 2017.

TAULA 2. *Mitjana anual neta de migrants als països mediterranis (en milers): nombre anual d'immigrants menys el nombre anual d'emigrants (1995-2020) [Fonts: Med. 2003. Anuario del Mediterráneo (Barcelona), sense número (2004); Med. 2010. Anuario IEMed del Mediterráneo (Barcelona), sense número (2010); Med. 2012. IEMed. Mediterranean Yearbook (Barcelona), sense número (2012); 2015. IEMed. Mediterranean Yearbook (Barcelona), sense número (2015); 2020. IEMed. Mediterranean Yearbook (Barcelona), sense número (2020)]*

País	1995-2000	2000-2005	2005-2010	2010-2015	2015-2020
Portugal	65	50	150	100	-30
Espanya	185	405	2.250	600	200
França	194	60	500	650	183
Itàlia	588	120	1.999	900	745
Malta	3	1	5	5	5
Grècia	173	36	154	50	-80
Xipre	15	6	5	35	25
Croàcia	—	20	10	-20	-40
Turquia	-272	-50	-9	350	1.420
Síria	-12	-6	-56	-1.500	-2.137
Líban	/0	-7	-13	500	-150
Jordània	-15	20	203	400	51
Israel	260	32	274	-76	50
Palestina ^a	—	-8	-90	-44	-53
Egipte	-400	-90	-347	-216	-190
Líbia	-10	2	-20	-239	-10
Tunísia	-35	-4	-20	-33	-20
Algèria	-260	-20	-140	-50	-50
Marroc	-220	-80	-675	-450	-257

^a Territoris ocupats de Gaza (desconnectada unilateralment per Israel el 2005) i Cisjordània.

la immigració, ja que permet visualitzar les desigualtats i empeny a intentar cercar una vida millor en els països més desenvolupats. I així, en els darrers anys, s'han intensificat els fluxos migratoris des de l'Àfrica del nord i el Pròxim Orient —i àdhuc de més enllà, Afganistan, Pakistan, Bangladesh, etc.— cap als països europeus mediterranis i Turquia que, arran de la guerra de Síria, esdevenen —com Jordània i Líban— països d'acollida de refugiats.

Les dificultats per emigrar legalment als països europeus han revitalitzat les antigues rutes de l'emigració irregular i n'han obert de noves on les màfies, els senyors de la guerra a Líbia i, durant uns anys, l'Estat Islàmic d'Iraq i Síria —ISIS, per les seves sigles en anglès: Islamic State of Iraq and Syria— trafiquen amb persones, un negoci que mou ingents quantitats de

diners. De manera semblant a l'antiguitat, hom distingeix tres rutes principals d'entrada d'aquesta immigració per la mar Mediterrània al sud d'Europa: la ruta africana occidental, que té com a punt de partida les localitats del litoral marroquí i de l'excolònia espanyola del Sàhara Occidental i, també, ports de Mauritània i, sobretot, del Senegal, i com a punts d'arribada les illes Canàries, Ceuta, Melilla i la costa meridional espanyola; la ruta africana oriental i septentrional, que des de les costes egípcies i líbies ateny les illes italianes de Lampedusa, Pantelleria, Linosa i Sicília i l'illa de Malta; i la ruta de la Mediterrània oriental, que té com a punt de concentració i de trànsit Turquia —un paper similar al que juga a l'altre extrem del Mediterrani el Marroc amb la immigració subsahariana— des d'on es divideix en dues rutes per mar, des del sud cap al nord

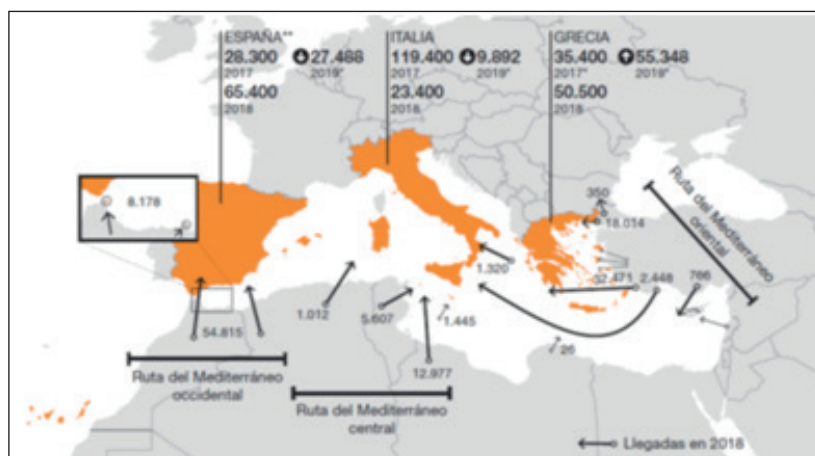

FIGURA 1. Arribades irregulars a Europa per països (2017-2019) [Font: Francesc FÀBREGUES i Oriol FARRÉS, «Anexo infográfico», *Anuario CIDOB de la Inmigración* (Barcelona), sense número (2019), p. 333 (número dedicat a «Inmigración, elecciones y comportamiento político»)].

de Xipre i Itàlia i des de l'oest cap a les illes gregues del mar Egeu.⁵

De tots els factors d'expulsió que s'han assenyalat més amunt, n'hi ha un que en els darrers anys ha pres una preeminència evident: la guerra, i, molt especialment, la guerra de Síria, on han confluït la brutalitat del règim de Baixar al-Àssad, la barbàrie i la política genocida de l'ISIS, avui desaparegut o molt disminuït, i els bombardeigs russos, nord-americans i turcs. Parlem en aquests casos no pas d'emigració, sinó de persones desplaçades —les quals, davant el perill que corre la seva vida, per situacions de violència o de desastres naturals, han hagut d'abandonar la seva residència habitual—, persones desplaçades internes —que han cercat protecció en altres llocs del mateix país de residència— i refugiats —els quals, davant el perill que corre la seva vida en el seu país de residència, han hagut de fugir-ne i demanar empara en altres països on els ha estat concedit, o no, asil. Així, el 2014, amb 59,5 milions de persones desplaçades, s'igualava el màxim de desplaçats que es va atènyer en acabar la Segona Guerra Mundial i que era de 60 milions; el 2015, amb 65,3 milions, se sobrepassa aquest màxim; el 2018, són ja 70,8 milions, el 2019 són 79,5 i el 2020 se superen en molt els 80 milions. En conjunt, segons l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Refugiats (ACNUR), entre el 2010 i el 2019, un mínim de cent milions de persones van ser desplaçades per la força —79 milions van ser persones desplaçades internes.⁶ Els subtítols

dels darrers anys de la sèrie de tendències globals de l'ACNUR són més que eloqüents sobre la incidència de la guerra en l'increment del total de persones desplaçades —2013, «El cost humà de la guerra»; 2014, «Món en guerra»; 2015, «Forçats a fugir»; i amb el subtítol genèric de «Desplaçament forçat» a partir de 2016.

Dels 79,5 milions de persones desplaçades comptabilitzades el 2019 per l'ACNUR, 45,7 milions eren desplaçats interns; 20,4 milions eren refugiats sota el mandat de l'ACNUR; 5,6 milions eren refugiats palestins sota el mandat de l'Agència de les Nacions Unides per als Refugiats de Palestina al Pròxim Orient —UNRWA per les seves sigles en anglès: United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East—, són els refugiats i els seus descendents del conflicte palestí-israelià, especialment els causats per les guerres de 1948 i 1967; 4,2 milions de sol·licitants d'asil i 3,6 milions de veneçolans desplaçats a l'estranger a conseqüència de la crisi política i la inseguretats legal i econòmica que travessa el país. Entre 30 i 40 milions de les persones desplaçades, entorn del 40%, són menors d'edat, el 85% del total dels refugiats foren acollits en països en vies de desenvolupament i els països menys desenvolupats van donar asil a un 27% de les persones asilades.⁷

L'informe de l'ACNUR de 2019 permet també fer un balanç de l'evolució de les persones desplaçades internes i dels refugiats al món en la darrera dècada i de les seves característiques. Així, el nombre de refugiats ha augmentat a totes les regions en el darrer decenni. A l'Orient Mitjà, l'Àfrica del nord i Europa s'ha deixat sentir amb força la guerra de Síria, que va provocar el desplaçament de 6,6 milions de refugiats

5. VÍCTOR GAVÍN I MUNTÉ, «Los primeros años del nuevo siglo en el área mediterránea», a Jean CARPENTIER i François LEBRUN (dirs.), *Historia del Mediterráneo*, Barcelona, Editorial Base i Institut Europeu de la Mediterrània, 2008, p. 565-591.

6. ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales. Desplazamiento forzado en 2019*, Copenhague, United Nations High Commissioner for Refugees, 2020, p. 2-5.

7. ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales...*, p. 2-3.

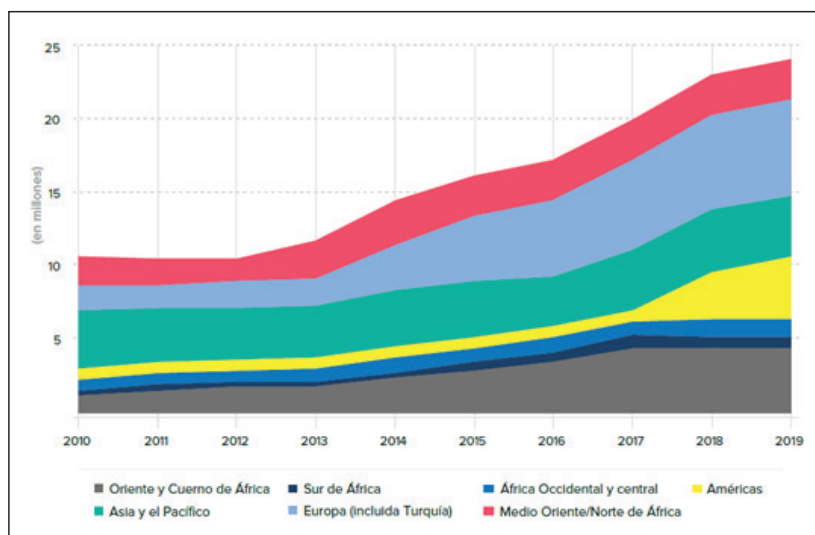

FIGURA 2. Refugiats per regions d'acollida d'ACNUR (Font: ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales. Desplazamiento forzado en 2019*, Copenhaguen, United Nations High Commissioner for Refugees, 2020, p. 18).

a finals de 2019, la majoria dels quals van ser acollits a Turquia (3,6 milions), Líban (910.600) i Jordània (654.700). Aquesta allau de refugiats sirians es va veure en part compensada per la disminució de refugiats iraquians —d'1,6 milions a 630.000— a la regió de l'Orient Mitjà, ja que la mateixa guerra va obligar molts refugiats iraquians a abandonar Síria i retornar a l'Iraq o a trobar refugi en països més allunyats de la regió.

A Europa cal afegir el corrent de desplaçats externs que provoca a partir de 2014 el conflicte del Donbass (Ucraïna oriental) que cerquen refugi a la Federació Russa o a altres països de la regió. A finals de 2019 hi havia 60.000 refugiats ucraïnesos arreu del món.

Al l'Àfrica subsahariana —Banya d'Àfrica i oriental, Àfrica del sud i Àfrica occidental i central a la figura 2—, el total de refugiats passa de 2,2 a 6,3 milions entre 2010 i 2019. En el rerefons d'aquesta multiplicació gairebé per tres del total de refugiats es troba el conflicte dels Grans Llacs Africans (República Democràtica del Congo) i els conflictes i la violència que afecten Sudan del Sud, la República Centreafricana, Somàlia i Burundi.

Al continent americà es produeix un notable augment de refugiats a partir de 2017, a la violència endèmica que assola alguns països de l'Amèrica central s'afegeix a partir de llavors la sortida en massa de veneçolans —3,6 milions comptabilitzats el 2019— arran de la crisi política i econòmica que viu el país.

TAULA 3. Principals països d'origen dels refugiats (finals de 2019) (Font: ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales...*, p. 2 i 20)

País	Refugiats	País	Refugiats
Síria	6.617.000	Sudan	734.900
Veneçuela	3.675.500	República Centreafricana	610.200
Afganistan	2.728.900	Eritrea	505.100
Sudan del Sud	2.234.800	Iraq	344.500
Myanmar	1.078.300	Vietnam	316.400
Somàlia	905.100	Colòmbia	189.400
República Democràtica del Congo	807.400	Xina	104.900
Total de refugiats i veneçolans desplaçats a l'estranger			24.000.000
Refugiats palestins			5.600.000

En el cas de la regió de l'Àsia i el Pacífic, el nombre de refugiats durant el decenni roman gairebé estable —un lleuger creixement del 3 % entre 2010 i 2019. Corresponen fonamentalment als 700.000 refugiats apàtrides rohinyes que són expulsats o fugen de Myanmar cap a Bangladesh, un flux només en part compensat per la repatriació de refugiats afganesos des de l'Iran.

En conjunt, sense comptar els refugiats palestins a cura de la UNRWA, els cinc països que a finals de 2019 aportaven un major nombre de refugiats sumaven un total de 16.063.600 persones, que representaven més de les dues terceres parts (el 68,1 %) del total mundial de refugiats i veneçolans desplaçats a l'estranger. Amb l'excepció de Veneçuela, són països en guerra, que han conegut recentment una guerra o que pateixen un conflicte armat intern o una violència estructural o sectària de llarga durada. Les mateixes consideracions es poden fer si tenim en compte els deu països —o fins i tot els onze— que aporten més refugiats. Arriben llavors al 82,9 % del total (84,3 %) de refugiats i de veneçolans desplaçats a l'estranger, i de nou la guerra o els conflictes armats de llarga durada amarats de violència estructural o sectària són un factor explicatiu determinant.

En el cas de Veneçuela, probablement es tracta d'uns refugiats temporals —d'ací que l'ACNUR els defineixi com a *veneçolans desplaçats a l'estranger* per diferenciar-los així de la resta de refugiats— a conseqüència de la crisi econòmica, social, política i institucional forjada per les polítiques de Nicolás Maduro que han desembocat en talls de subministrament elèctric —es compten per milers en 2018 i 2019 i sovint duren un o dos dies—, en deficiències sanitàries i manca de medecines i serveis mèdics que faciliten la reaparició d'epidèmies i malalties que havien estat erradicades —com la malària—, en una brutal hiperinflació —de deu milions percentuals, segons el Fons Monetari Internacional a finals de 2018—, en la paràlisi del sistema de transports i comunicacions, en una greu insuficiència alimentària i una manca de productes bàsics xifrada en un 70 %, etc. Aquests veneçolans desplaçats a l'estranger s'han dirigit a les illes caribenyes situades prop de la costa veneçolana —Trinitat i Tobago (7.664 persones desplaçades) i les neerlandeses d'Aruba (16.602) i Curaçao (16.190)— i, sobretot, als països veïns —Brasil (123.507 persones desplaçades), Colòmbia (1.771.237), La Guyana (22.000)— i llatinoamericans —Argentina (173.343 persones desplaçades), Bolívia (5.472), Costa Rica (20.828), Xile (452.712), Equador (374.045), Panamà (115.768), Paraguai (3.588), Perú (377.864), República Dominicana (33.816), Uruguai (14.362).

TAULA 4. *Principals països d'acollida dels refugiats (finals de 2019)* (Font: ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales...*, p. 2 i 22)

País	Refugiats	País	Refugiats
Turquia	3.579.500	Líban	916.200
Colòmbia	1.771.900	Bangladesh	854.800
Pakistan	1.419.600	Etiòpia	733.100
Uganda	1.359.500	Jordània	693.700
Alemanya	1.146.700	Txad	442.700
Sudan	1.055.500	Kènia	438.900
Iran	979.400	Estats Units	341.700
Total de refugiats i veneçolans desplaçats a l'estranger			24.000.000
Refugiats palestins			5.600.000

Els països que acullen més refugiats són, fonamentalment, d'aquells que l'Organització de les Nacions Unides denomina *en vies de desenvolupament*, sobretot, els països veïns on tenen lloc els conflictes. Així, els cinc països que acullen més refugiats concentren el 38,7 % del total de refugiats, sense comptar els refugiats palestins —el 31,3 % si els hi incloem. D'aquests, només un, Alemanya, en cinquè lloc, és un país de la Unió Europea. L'altre país que, segons els estàndards de Nacions Unides, pot considerar-se un país de desenvolupament humà molt alt, és Turquia, que figura en primer lloc. Si ampliem la relació als deu primers països que acullen refugiats, arribarem al 57,6 % del total —46,7 % amb els palestins—, però no apareix cap altre país occidental i de desenvolupament molt alt entre els receptors de refugiats. Per això, cal anar fins el lloc catorzè, on surt Estats Units, que a finals de 2019 acollia 341.700 refugiats. En definitiva, el fenomen dels refugiats és un *problema* fonamentalment del *sud*, que és on es donen actualment els conflictes més violents —sovint amb implicació de països o interessos del *nord*— i també on s'acullen la majoria dels refugiats, ja que tenen molt difícil accedir als països més rics i de millor nivell de vida. En els països receptors, les situacions extremes, sense comptar els veneçolans desplaçats a l'estranger ni els refugiats palestins de llarga durada, es donaven a finals de 2019 al Líban, que acollia 134 refugiats per cada mil habitants; Jordània, que n'acollia 69; Turquia, 43; Uganda, 31; i Txad, 28. Amb l'excepció de Turquia, tots són països en vies de desenvolupament i, en alguns casos (Uganda i Txad), de desenvolupament humà baix.

Al últim, la darrera consideració que es desprèn del darrer informe d'ACNUR de 2020 és que, com era

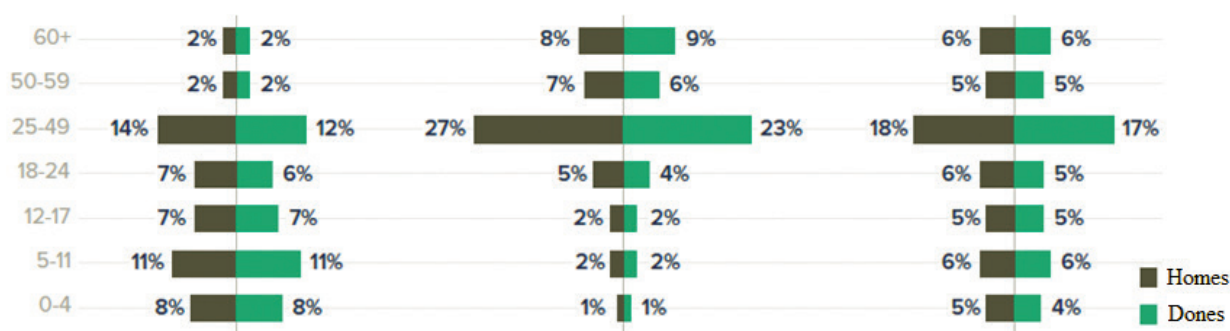

FIGURA 3. Piràmides d'edat dels refugiats, els migrants internacionals i la població mundial, respectivament (Font: ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales...*, p. 19).

d'esperar, els refugiats conformen poblacions molt vulnerables, mentre que els migrants internacionals són, sobretot, poblacions joves en plena capacitat productiva. Així, entre els refugiats, els nens i els adolescents —de zero a disset anys— representen una mica més de la meitat del total —amb igualtat de gènere—, però entre els migrants només sumen el 10%. Una diferència similar s'observa en el grup de divuit a vint-i-quatre anys, però, a partir d'ací, les diferències són molt acusades. En els migrants, el grup d'edat en plena capacitat productiva —entre els vint-i-cinc i els quaranta-nou anys— representa la meitat del total —més homes (el 27%) que dones (el 23%)—, mentre que en els refugiats, aquesta cohort d'edat només aporta la quarta part del total. El mateix comportament s'observa en els dos grups d'edats superiors. Tot indica, doncs, que, en el cas dels refugiats, es tracta sovint de població o de famílies joves que fugen de la guerra amb els fills, la qual cosa resulta molt més difícil per a la població de més edat. No cal dir que, en ambdós casos, les dues piràmides d'edat s'allunyen molt de la que correspon a la població mundial.

A les xifres de refugiats cal afegir encara el nombre de desplaçats interns ocasionats per guerres, conflictes armats o situacions de violència endèmica. En aquest cas, el rànquing varia lleugerament ja que en el *top ten* es troba en primer lloc Colòmbia, on, malgrat l'acord de pau de 2016, les accions del narcotràfic, dels paramilitars i de les guerrilles i la violència política van forçar el desplaçament intern que afectava gairebé vuit milions de persones a finals de 2019. A Síria se superaven els sis milions de persones —juntament amb els refugiats fan un global de més de tretze milions de persones desplaçades internament o externa, és a dir, gairebé les dues terceres parts de la població del país abans de la guerra— i a la República Democràtica del Congo s'arriba als cinc milions. Altres països amb un nombre important de desplaçats interns a finals de

2019 són Iemen (3,6 milions), Somàlia (2,6 milions), Afganistan (2,6 milions) i Nigèria (2,2 milions).⁸

En suma, la població mundial desplaçada per la força —desplaçats interns o refugiats— no ha deixat d'augmentar des de començament de segle: la proporció era d'1 persona desplaçada per cada 174 habitants del món el 2005; 1 de cada 159 el 2010; va créixer fins a 1 per cada 97 a finals de 2019. Així, a finals de la segona dècada del segle, i sense comptar els 3,6 milions de veneçolans desplaçats als països o les illes veïnes, s'arriba a l'esfereïdora xifra de 75,9 milions de persones desplaçades al món: 45,7 milions de persones desplaçades internes, 26 milions de refugiats i 4,2 milions de sol·licitants d'asil.

En els darrers anys, el conflicte que més ha influït en la Mediterrània pel que fa a la creació de fluxos de refugiats ha estat, sens dubte, la guerra de Síria i, molt especialment, la política genocida contra determinades minories ètniques duta a terme per l'ISIS. Així, els corrents de persones expulsades per la guerra de Síria i Iraq i en cerca de refugi en els països veïns i a Europa es corresponen amb els moments de màxima expansió de l'ISIS —l'any 2014, en els mesos posteriors a la conquesta de Mossul (Iraq) el 14 de juny i la proclamació del califat per Abu Bakr al-Baghdadi— i en els anys posteriors. Aquests nous fluxos de refugiats s'afegien als que ja havien creat les intervencions estatunidenques i occidentals a l'Afganistan a partir del 2001 i a l'Iraq des del 2003.

Així, a partir de mitjans de 2014, la immigració i les sol·licituds d'asil a la Unió Europea comencen a créixer ràpidament i les tradicionals rutes d'arribada d'immigració irregular pel Mediterrani es converteixen en una trampa mortal per a tots aquells emigrants que fugen de la misèria i la pobresa o de la guerra de Síria o de les

8. ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales...*, p. 30-31.

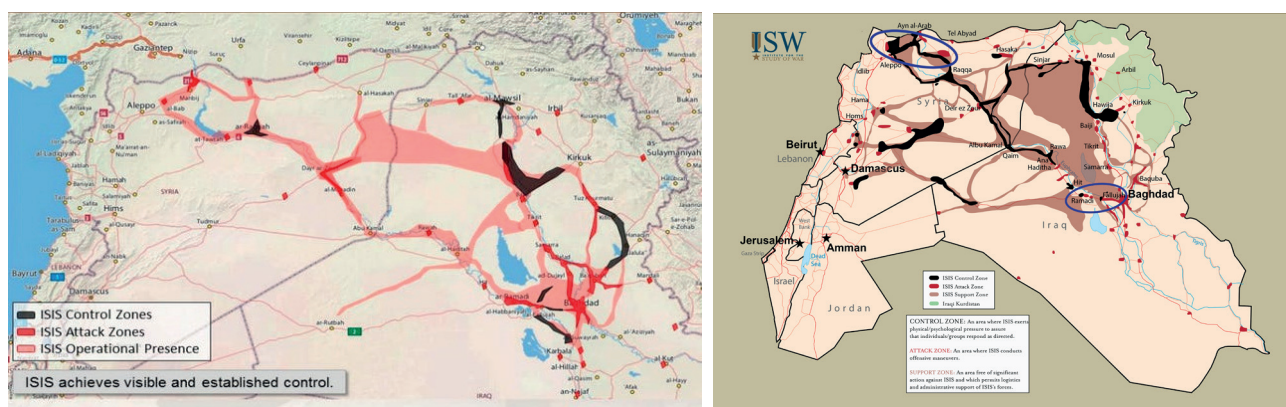

FIGURA 4. Territori controlat per l'ISIS el 14 de juny de 2014 (esquerra) i 13 d'agost de 2014 (dreta) [Font: Institute for the Study of War (en línia), Washington D. C., 2014, <<https://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISIS%20Sanctuary%20Map%20June%2010%202014.pdf>> i <https://www.understandingwar.org/sites/default/files/ISIS%20Sanctuary%20070812-01_7.png> (consulta: 20 de maig de 2021)].

guerres si tenim en compte la procedència dels que intenten arribar —Afganistan, Sudan del Sud, Somàlia, República Democràtica del Congo, Iraq, Sudan, República Centreafricana, etc. Durant uns anys, Síria esdevé el país amb més persones desplaçades internes i externes que, davant la impossibilitat d'arribar als països de la Unió Europea, es converteixen en refugiats a Turquia, Líban i Jordània. La figura 5 dona compte de la relació directa que hi ha entre la guerra de Síria i la presència de l'ISIS al Pròxim Orient i l'increment dels corrents migratoris i de refugiats cap a la Unió Europea.

A finals de 2015, la majoria dels refugiats sirians són a Turquia (2,5 milions), Líban (1,1 milions), Jordània (628.200), Iraq (244.600) i Egipte (117.600). A Europa, els països que acullen més refugiats són Alemanya (115.600) i Suècia (52.700). El Mediterrani oriental es converteix el 2015 en un mar de mort per als refugiats que fugen des de les costes turques i líbies i intenten arribar a Grècia, per tant, a territori de la Unió Europea. Dels 1.015.078 refugiats i immigrants arribats per mar a Europa, el 84% procedien de Síria (el 50%), Afganistan (21%), Iraq (9%) i Eritrea

(4%). Els principals països d'arribada són Grècia (856.700 persones), Itàlia (53.800) i Espanya (15.400). A més, 3.771 persones van perdre la vida al mar i el 25% de les persones arribades a Grècia, Itàlia i Espanya eren menors que sovint viatjaven sols.⁹

La relació entre la guerra de Síria i el nombre de persones desplaçades és igualment molt clara si considerem només els immigrants que arriben a la Unió Europea. El màxim de 2015 i el manteniment en valors alts en els anys posteriors queden prou ben reflectits en la figura 6, així com els principals països d'arribada i algunes de les preferències de destinació.

L'arribada d'aquests immigrants i refugiats genera una crisi de valors, de menyspreu pels drets humans i d'incoherència de les polítiques comunitàries. En efecte, a pesar de múltiples discussions i de la poca pressió que suposen per a la demografia europea, en comparació com s'ha vist a la que suporten Turquia, Líban i Jordània, la resposta de la Unió Europea és ex-

9. ALTO COMISIONADO DE LAS NACIONES UNIDAS PARA LOS REFUGIADOS, *Tendencias globales. Desplazamiento forzado en 2015. Forzados a huir*, Copenhague, United Nations High Commissioner for Refugees, 2016, p. 16 i 32.

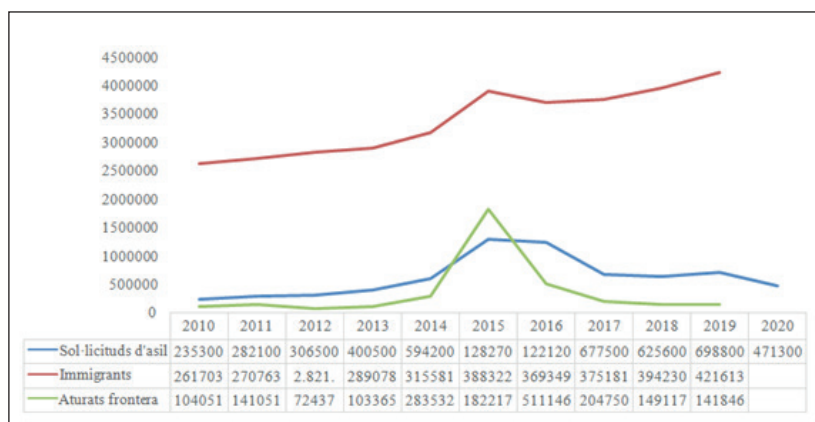

FIGURA 5. Immigrants, sol·licitants d'asil i immigrants irregulars aturats a les fronteres de la Unió Europea (2010-2020) (Font: elaboració pròpia a partir de dades d'Eurostat i de Frontex).

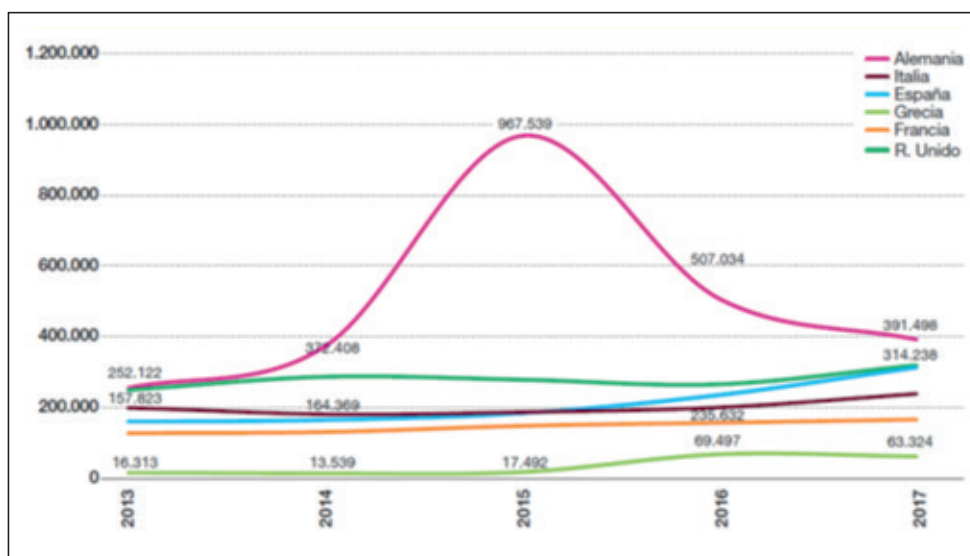

FIGURA 6. Evolució de l'arribada d'immigrants a Europa (2013-2017) (Font: Francesc FÀBREGUES i Oriol FARRÉS, «Anexo infográfico...», p. 330).

tremadament mesquina. El setembre de 2015, amb l'oposició d'Hongria, República Txeca, Eslovàquia i Romania, s'arriba a un acord per repartir 160.000 refugiats —després rebaixats a 120.000— entre els vint-i-vuit països comunitaris.¹⁰ És un fracàs: els països que hi han votat en contra no només es neguen a acceptar els refugiats que els corresponen segons les quotes aprovades, sinó que tanquen les fronteres, construeixen murs, instal·len filferrades i envien, si cal, l'exèrcit per impedir l'avenç de les columnes de refugiats. Els que hi han votat a favor, amb unes poques excepcions —Alemanya, Suècia, etc.—, tampoc no compleixen amb les quotes pactades. Mentrestant, els refugiats llangueixen i malviuen en camps de refugiats improvisats a Grècia i sense prou recursos per sobreviure dignament a pesar dels esforços de les organitzacions internacionals com ACNUR o Metges sense Fronteres o de múltiples ONG impulsades per la societat civil, entre les quals destaca, per la seva impagable tasca de salvament marítim, Proactiva Open Arms. Finalment, la Unió Europea pren la decisió d'externalitzar la gestió de la immigració i de l'arribada de refugiats, i el març de 2016 arriba a un acord amb Turquia, que es compromet a acceptar el retorn dels refugiats que arribin a Grècia després del 20 de març a canvi de sis mil milions d'euros fins al 2018. Al mateix temps, amplia les operacions de vigilància de Frontex —l'Agència Europea per a la Gestió de la Cooperació Operativa a les Fron-

10. Joaquín ARANGO VILA-BELDA, «A través del Mediterráneo: tragedia de los refugiados y crisis de la UE», *Anuario CIDOB de la inmigración* (Barcelona), sense número (2016), p. 39 (número dedicat a «El año de los refugiados»); Lucía ABELLÁN HERNÁNDEZ, «La UE acuerda el reparto de 120.000 refugiados con cuatro países en contra», *El País* (22 de setembre de 2015), <https://elpais.com/internacional/2015/09/22/actualidad/1442936990_887494.html>.

teres Exteriors dels Estats membres de la Unió Europea— a la Mediterrània.

La gasiveria i la manca de solidaritat europees certament donen resultats i, a partir del 20 de març de 2016, deixen d'arribar de sobte refugiats a les illes gregues, fins que les màfies obren noves vies d'accés pel Mediterrani central i occidental. Brussel·les, tanmateix, havia comès un doble error: mostra la seva incapacitat per gestionar el tema dels refugiats amb un acord entre els països membres i es converteix en ostatge d'un Recep Tayyip Erdoğan que cinc anys després, arran de la invasió turca del Kurdistan sirí, no dubta a amenaçar amb enviar 3,6 milions de refugiats cap a la Unió Europea si aquesta critica la seva ofensiva al nord de Síria. El preu de deixar la gestió de la immigració en mans de tercers països té uns costos polítics evidents com reiteradament demostra Marroc utilitzant els migrants com un mecanisme de pressió contra Espanya —i de retruc contra la Unió Europea— com va posar de manifest la crisi politicodiplomàtica ocasionada per l'arribada sobtada a Ceuta de vuit mil immigrants marroquins, majoritàriament menors, el maig de 2021. És l'ús de les migracions com a arma política.¹¹ Al mateix temps, però, no es pot ignorar els efectes que la política europea suposa en termes de morts a les aigües del Mediterrani de molts dels refugiats i migrants que intenten arribar al continent. En la figura 7 es veu l'efecte pervers i criminal de les polítiques europees des de l'acord amb Turquia: arriben menys migrants, però en moren molts més ofegats al mar, on les màfies els llancen a una travessa impossible.

11. Blanca GARCÉS MASCAREÑAS, «Les migracions com a arma política», *Ara* (19 de maig de 2021), <https://www.ara.cat/opinio/migracions-blanca-garces_129_3990216.html>.

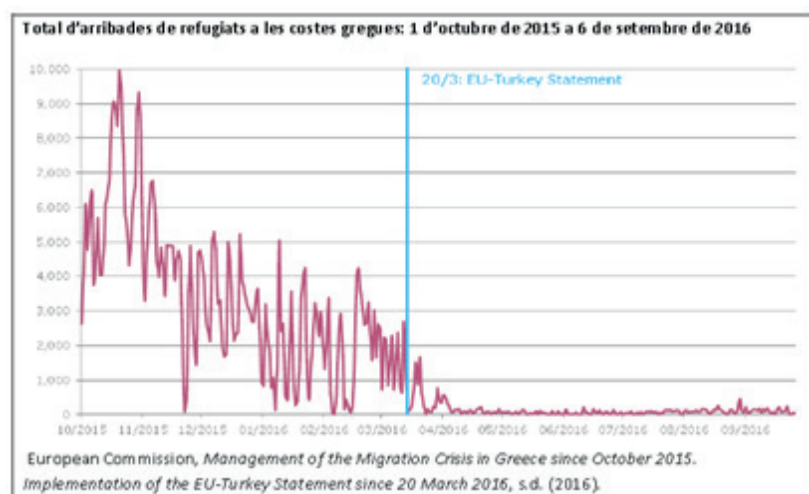
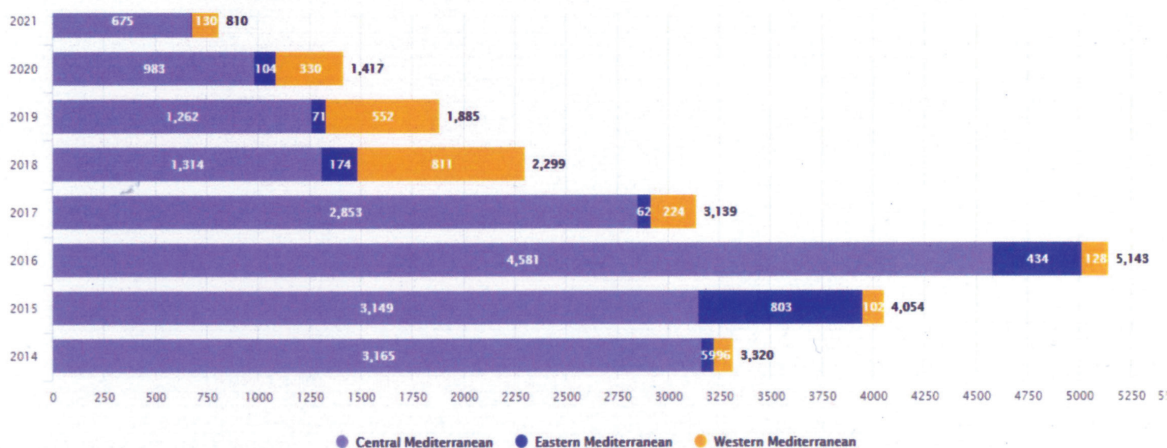

FIGURA 7. Total d'arribades de refugiats a les costes gregues (2015-2016) (a dalt) i morts a la Mediterrània per ruta (2014-2021)^a (a baix) [Font: *Management of the Migration Crisis in Greece since October 2015. Implementation of the EU-Turkey Statement since 20 March 2016* (en línia), Brussel·les, European Commission, 2016, <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/20160713/factsheet_management_of_the_migration_crisis_in_greece_since_october_2015_and_implementation_of_the_eu-turkey_tatement_since_20_march_2016_en.pdf> (consulta: 20 de maig de 2021); *Missing Migrants: Tracking Deaths along Migratory Routes*, 2020, <<https://missingmigrants.iom.int/region/mediterranean>>].

^a Fins a 8 de juny de 2021.

I, malgrat la poca receptivitat europea per acollir col·lectius desplaçats per la guerra i la misèria, el discurs basat en l'imaginari d'una Europa fortalesa assetjada per hordes d'immigrants i refugiats que assalten el continent amb la pretensió de desnaturalitzar la identitat europea i posar fi als valors democràtics sembla imposar-se entre algunes democràcies il·liberals de l'Europa de l'est —Hongria i Polònia. Un discurs que també impregna determinats sectors de centre i de centre-esquerra. A Dinamarca, el govern socialdemòcrata de Mette Frederiksen aprovava el 3 de juny de 2021 una llei que, a canvi d'una compensació econòmica, preveu obrir centres d'internament de sol·licitants d'asil en països de fora de la Unió Europea —es parlava d'Egipte, Eritrea, Etiòpia i, sobretot, de Ruanda— mentre duri el procediment administratiu i, després de concedir l'asil, passarien a ser refugiats reconeguts per Dina-

marca amb residència fora del país.¹² És de nou la perversa política d'externalitzar la gestió de la immigració i dels refugiats en països tercers que, com denunciava Amnistia Internacional quan la Unió Europea va tancar l'acord amb Turquia, no sempre hi ha garanties que respectin els drets humans dels desplaçats. I, tanmateix, aquesta mena de polítiques no només són perverses —per no dir criminals— sinó que, a més, són errònies, perquè tampoc aconsegueixen frenar l'expansió del populisme i de l'extrema dreta que, amb l'argument d'oposar-se a noves arribades d'immigrants i refugiats, guanya terreny socialment i polític. Així ha succeït en les eleccions al Parlament Europeu entre

12. AFP, «Dinamarca aprueba una ley para enviar a los solicitantes de asilo a países fuera de la Unión Europea», *El País* (3 de juny de 2021), <<https://elpais.com/internacional/2021-06-03/dinamarca-aprueba-una-ley-para-enviar-a-los-solicitantes-de-asilo-a-paises-fuera-de-la-union-europea.html>>.

2009 i 2014 i s'ha accentuat en les últimes. El 2009, els diputats euroescèptics i d'extrema dreta eren 64 (el 8,4%); el 2014, 100 (el 13,3%); i el 2019, 192 (el 25,6%). Amb l'aplicació del Brexit i la sortida dels 29 diputats del partit de Nigel Farage, han quedat en 163 (el 23,12%).

Fora bo, com a cloenda, no oblidar el passat, quan també nosaltres vàrem ser refugiats i exiliats. Potser així serem capaços d'encarar millor el present i garantir un futur en què el *Mare Nostrum* torni a ser un gresol enriquidor de fusió de gents, cultures, procedències i arrels diferents:

Ja les havia vist abans, les corrues de gent que se'n anaven, fugint amb dolorosa angoixa; les interminables caravanes de carros, cotxes i camions; dones i criatures, apilats damunt de l'amuntegament de bagatges, caixes i farcells. I a un costat i a l'altre, les rengleres dels qui ana-

ven a peu, cansats però fermes amb el seu determini d'anar-se'n, de fugir de l'enemic que avançava, en més gran nombre encara en aquella faixa de terreny pròxim a la frontera, en aquell darrer tros de terra catalana que trepitjaven. [...] Eren masses de gent, grups que s'havien ajuntat, alguns cops tot un poble i que en anar-se'n procuraven endur-se'n amb ells tot el que podien. Famílies pageses que ho havien apilat tot al carro: matalassos, baguls, cristalls, gàbies amb aviram i potser un xai o una cabra que els seguien lligats a una corda. [...] ¿Quina era la causa que fossin tants i tants els qui se'n anessin? La primera era naturalment la por. [...] [La segona] era una reacció instintiva de la nostra gent, liberal d'idees, democràtica de caràcter, catalana de sentiment.¹³

13. Carles Pi SUNYER, *La Guerra, 1936-1939: Memòries*, Barcelona, Pòrtic, 1986, p. 227-228.